
مبادی سواد بصری

نوشته: دُنیس ای. داندیس
ترجمه: محمدرضا افصلی

www.ketab.ir

سرشناسه	: داندیس، دونیس ا. Dondis, Donis A.
عنوان و نام پدیدآور	: مبادی سواد بصری/ نوشته دونیس ای. داندیس؛ ترجمه محمدرضا افضلی.
مشخصات نشر	: تهران: یزدا، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری	: ۲۵۰ ص.: مصور (بخشی رنگی)، جدول، نمودار.
یادداشت	: عنوان اصلی: A primer of visual literacy.
یادداشت	: کتاب حاضر در سال های مختلف توسط ناشران متفاوت منتشر شده است.
یادداشت	: واژه نامه.
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۲۴۹.
یادداشت	: نمایه.
موضوع	: هنر - فن
موضوع	: نقاشی - کمپوزسیون
موضوع	: ادراک بصری
شناسه افزوده	: افضلی، محمدرضا، ۱۳۳۱ - مترجم
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۰ ۷۲۴۲۲/۵۲
رده بندی دیویی	: ۷۰۲/۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۴۶۷۲۵۰

یزدا

مبادی سواد بصری

نوشته: دونیس ای. داندیس

ترجمه: محمدرضا افضلی

ناشر:	یزدا
چاپ اول:	۱۳۹۰
آماده سازی قبل از چاپ:	نشریه تفکر معماری
مدیر تولید:	محمد پیروزمند
چاپ / صحافی:	دهکده / یزدا
قطع و تعداد صفحات:	رقعی - ۲۵۰
شمارگان:	۲۲۰۰ نسخه
بها:	۴۰۰۰ تومان

شابک: ISBN: 978-600-165-083-3

دفتر نشر و کتابساز دانیس - تهران، سیدخندان، خیابان ارسباران، کوچه ستاری، شماره ۲۲، ساختمان یزدا - تلفن: ۵۰-۲۲۸۵۶۴۷ (۰۲۱)

WWW.HVAC.IR

WWW.YAZDA.IR

WWW.KHANETASISAT.IR

توجه: به موجب قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و همزمان مصوب ۱۳۴۸، ۱۰/۱۱ و همچنین قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آکادمی ملی حقوق سال ۱۳۵۰ تمام حقوق این اثر به درجه برای نشر بوده محفوظ است. نشر و پخش تمام یا قسمتی از این کتاب بدون اجازه از ناشر، باعث پیگرد قانونی خواهد شد.

فهرست

پیش‌گفتار	۷
فصل ۱: ماهیت و محتوای سواد بصری	۱۱
فصل ۲: ترکیب‌بندی: رهنمودهای نحوی برای سواد بصری	۳۵
فصل ۳: عناصر پایه‌ی ارتباط بصری	۵۷
فصل ۴: تشریح یک پیام بصری	۸۹
فصل ۵: پویایی کنتراست	۱۱۱
فصل ۶: تکنیک‌های بصری: راهبردهای ارتباط	۱۳۷
فصل ۷: شکل‌گیری سبک بصری	۱۶۷
فصل ۸: هنرهای تجسمی: کارکرد و پیام	۱۸۹
فصل ۹: سواد بصری: چگونه و چرا	۲۳۳
نمایه	۲۳۹
واژه‌نامه	۲۴۵
کتاب‌شناسی	۲۴۸

پیش‌گفتار

اگر بتوان گفت که اختراع حروف متحرک چاپ دوران همگانی شدن سواد کلامی را در پی داشت، اختراع دوربین عکاسی و همه‌ی متفرعات، و صورت‌های پیوسته در حال تکامل آن، دستاوردی هم‌چون همگانی شدن سواد بصری را به ضرورت آموزشی مدت‌ها به تأخیر افتاده‌ای تبدیل کرده است. فیلم، تلویزیون، و کامپیوترهای بصری، دنباله‌های مدرن طراحی و ساخت به شمار می‌روند که در روزگار گذشته در زمره قابلیت‌های طبیعی نوع بشر بوده و امروزه به نظر می‌رسد که از حوزه‌ی تجربه‌ی انسان مجزا شده‌اند.

هنر، و مفهوم هنر، یعنی فرم و کارکرد مؤلفه‌ی بصری بیان و ارتباط، در عصر فناوری تحولات شگرفی یافته است، بدون آن که تحولات مشابهی در زیبایی‌شناسی هنر رخ دهد. با تغییر چشمگیر ماهیت هنرهای تجسمی و رابطه‌ی آن‌ها با جامعه و آموزش، زیبایی‌شناسی هنر بیش از پیش تثبیت شده و به شیوه‌ای واپس‌گرایانه با این مفهوم پیوند یافته است که عامل اصلی در درک و شکل دادن به هر تراز از پیام بصری می‌بایست بر الهام غیرهوشمندانه مبتنی باشد. اگر چه درست است که همه‌ی اطلاعات، خواه ورودی و یا خروجی، باید در هر دو نقطه، در معرض شبکه‌ای از تفسیرهای ذهنی قرار گیرند، این نکته به‌تنهایی هوش بصری را به چیزی شبیه افتادن بی‌صدای درخت در جنگلی خالی شبیه می‌سازد. بیان بصری در موقعیت‌های مختلف، نزد اشخاص مختلف، مفاهیم متفاوتی را به ذهن متبادر می‌کند. بیان بصری محصول هوش بسیار پیچیده‌ی انسان است که متأسفانه درک بسیار ناچیزی از آن داریم. کتاب حاضر، بررسی عناصر بصری پایه، راهبردها

و گزینه‌های فناوری بصری، پیامدهای روان‌شناختی و فیزیولوژیکی ترکیب‌بندی خلاق، و گستره‌ی رسانه‌ها و قالب‌هایی که می‌توان آن‌ها را تحت عنوان هنرها و مهارت‌های بصری دسته‌بندی کرد، را برای گشودن راه به روی دانشی گسترده‌تر از پاره‌ای مشخصه‌های ضروری این هوش پیچیده، پیشنهاد می‌کند. این فرایند سرآغاز تحقیق و تحلیلی عقلانی است که برای افزایش درک ما از بیان بصری، و به کارگیری آن، طراحی شده است.

اگر چه مبادی سواد بصری بر آن نیست که راه‌حل‌های ساده یا تمام‌عباری برای کنترل زبان بصری وجود دارد، واضح است که یکی از دلایل اصلی ورود آن به این موضوع، مطرح کردن انواع روش‌های ترکیب‌بندی و طراحی است که بتوانند تنوع ساختار شیوه‌ی بصری را تشخیص دهند. در سرتاسر کتاب نظریه و فرایند، تعریف و تمرین، دوشادوش هم پیش می‌روند. یکی از این جنبه‌ها، بدون دیگری، نمی‌تواند به پیدایش روش‌شناسی‌های دستیابی به کانال ارتباطی جدیدی منتهی شود که سرانجام بتواند، همانند نوشتن، ابزارهای تعامل انسان را گسترش دهد.

زبان صرفاً یک منبع ارتباطی طبیعی برای انسان است که از فرم شفاهی خالص و اساسی خود، به سواد، خواندن و نوشتن، تکامل یافته است. در مورد آن دسته از استعداد‌های انسان که در پیش‌تجسم، طرح‌ریزی، طراحی، و ساخت اشیای بصری دخیل‌اند، از ابزارسازی ساده و کارهای دستی، تا آفرینش نمادها، و سرانجام، تصویرسازی، که زمانی منحصر در قلمرو هنرمندان آموزش‌دیده و باقریحه بود، اما به برکت قابلیت‌های باورنکردنی دوربین، در زمره‌ی گزینه‌های هر شخص علاقه‌مند به فراگیری چند قاعده‌ی مکانیکی در آمده است، نیز باید شاهد همین نوع تکامل باشیم. اما در مورد سواد بصری چه می‌توان گفت؟ برگردان مکانیکی محیط، به خودی خود نمی‌تواند عبارت بصری خوبی خلق کند. برای تسلط بر قابلیت‌های شگفت‌آور عکاسی، به نوعی نحو بصری نیاز است. پیدایش دوربین به نوعی با پیدایش کتاب موازی است که در اصل مزیتی برای سواد وضع کرد. «بین قرون سیزدهم و شانزدهم، ترتیب واژه، به منزله‌ی یکی از اصول نحو دستوری، جایگزین تصریف واژه شد. همین گرایش در حوزه‌ی

شکل‌گیری واژه نیز مشاهده شد. پس از ابداع فن چاپ، هر دو گرایش بسیار شتاب گرفتند و سبب جابه‌جایی از ابزارهای نحوی شنیداری به ابزارهای نحوی بصری شدند.^۱ هر کس، برای آن‌که از لحاظ کلامی بانسواد شمرده شود، باید مؤلفه‌های پایه‌ی زبان نوشتاری، یعنی حروف، کلمات، املا، دستور، و نحو را فرا بگیرد. با مهارت یافتن در خواندن و نوشتن، آن‌چه می‌توان با همین چند عنصر و اصل بیان کرد، به راستی از حساب بیرون است. کسی که در این مهارت سرآمد شود، نه تنها می‌تواند انواع بی‌پایانی از راه‌حل‌های خلاقانه برای مسائل ارتباط کلامی بیافریند، بلکه قادر به آفرینش سبکی شخصی نیز هست. نظم ساختاری در ساختار کلامی پایه نهفته است. سواد را می‌توان چنین تعبیر کرد که گروهی از مردم در معنای منسوب به پیکره‌ی متداولی از اطلاعات، با هم اتفاق نظر داشته باشند. سواد بصری باید جایی در همین محدوده عمل کند. سلطه یافتن بر آن، به صورتی استوارتر از تسلط بر ارتباط کلامی، ممکن نیست؛ به صورتی کمتر استوار نیز مقدور نیست. (اصلاً آیا مگر کسی خواهان چنین سلطه‌ی استواری بر سواد بصری هست؟) اهداف آن همان‌هاست که انگیزه‌ی تکامل زبان نوشتاری شد: پی افکندن نظامی پایه برای فراگیری، تشخیص، ساخت، و درک پیام‌های بصری که قابل انتقال به همه‌ی مردم باشد، نه صرفاً به کسانی مانند طراحان، هنرمندان، استادکاران، و هنرشناسان که برای این کار آموزش دیده‌اند. به همین منظور، کتاب حاضر می‌کوشد تا دقیقاً همان را ارائه کند که عنوانش افاده می‌کند: مرجع پایه‌ای برای کل بیان و ارتباط بصری، مروری بر همه‌ی مؤلفه‌های بصری، پیکره‌ی مشترکی از منابع بصری با توجه و اشتیاق به تشخیص حوزه‌های معنایی مشترک. امیدوارم، چنان‌که عنوان کتاب نویدمی‌دهد، نقطه‌ی شروع باشد.

شیوه‌ی بصری مجموعه‌ای کامل از داده‌هایی مانند زبان است که می‌توان برای ترکیب کردن و درک پیام‌ها در سطوح مختلف، از کارکردی محض تا ساحت رفیع بیان هنرمندانه، از آن استفاده کرد. پیکره‌ای از داده‌هاست که از اجزای سازنده

1. Marshall McLuhan, "The Effect of the Printed Book on Language in the 16th Century," in *Explorations in Communications*, Edmund Carpenter and Marshall McLuhan, eds. (Boston, Mass.: Beacon Press, 1960).

ترکیب شده‌اند؛ اجزای سازنده‌ای که گروهی از واحدهای تعیین شده توسط گروه دیگر واحدهایند و مفهوم کلی آن‌ها تابعی از مفهوم تک‌تک اجزا است. این کل و جزء را چگونه می‌توان تعریف کرد؟ از طریق کاوش، تعریف، تمرین، مشاهده، و سرانجام رهنمودهایی که بتوانند روابط بین همه‌ی سطوح بیان بصری، همه‌ی مقوله‌های هنرهای تجسمی، و «معنای» آن‌ها را تعیین کنند. غالباً به دنبال طرح پرسش «هنر چیست، تحقیق برای مشخص کردن نقش محتوی در فرم مطرح می‌شود. در این کتاب، عرصه‌ی کلی محتوا در فرم، در ساده‌ترین سطح بررسی می‌شود: مفهوم عناصر منفرد، مانند رنگ، رنگ‌مایه، خط، بافت، و تناسب؛ قوه‌ی بیانگری هر تکنیک، مانند بی‌پروایی، تقارن، تکرار، و تأکید؛ و رسانه‌ای که در خدمت زمینه‌های بصری برای تصمیم‌گیری‌های طراحی، مانند نقاشی، عکاسی، معماری، تلویزیون، و گرافیک است. دل‌مشغولی نهایی و ناگزیر سواد بصری کل فرم است: اثر جمع‌شونده‌ی ترکیب عناصر گزیده، دستکاری واحدهای پایه از طریق این تکنیک‌ها و رابطه‌ی ترکیب‌بندی فرمی آن‌ها با معنای مورد نظر.

نیروی فرهنگی و جهانی سینما، عکاسی، و تلویزیون در شکل دادن به تصویر انسان از خودش، ضرورت مبرم آموزش سواد بصری را، هم به ارتباط‌گیران و هم به مخاطبان آن‌ها، یادآور می‌شود. در سال ۱۹۳۵، موهوی نادی، استاد برجسته‌ی باوهاوس، گفت «بیسوادان آینده، هم غافلان از قلم‌اند و هم غافلان از دوربین». آن آینده، امروز است. توانایی بالقوه‌ی چشمگیر ارتباط جهانی که بدون تردید در سواد بصری است، در آغاز راه رشد همه‌جانبه و سنجیده است. در مبادی سواد بصری، می‌خواهیم شروعی فروتنانه داشته باشیم.